

Fecr Yayınları: 569

FIKİH USÛLÜ KELÂM İLİŞKİSİ

HİCRÎ 4. ASIR USÛLCÜLERİNİN
ÂM LAFIZLARLA İLGİLİ YAKLAŞIMLARININ TAHLİLİ
(CESSÂS, BÂKILLÂNÎ VE KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR MUKAYESESİ)

Ramazan ÇÖKLÜ

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: (0312) 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Ekim 2022

ISBN: 978-625-8304-16-9

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

FIKİH USÛLÛ KELÂM İLİŞKİSİ

HİCRÎ 4. ASIR USÛLCÛLERİNİN

ÂM LAFIZLARLA İLGİLİ YAKLAŞIMLARININ TAHLİLİ

(CESSÂS, BÂKILLÂNÎ VE KÂDÎ ABDÛLCEBBÂR MUKAYESESİ)

Ramazan ÇÖKLÛ

Ankara 2022

Ramazan ÇÖKLÜ

Samsun'da doğdu. İlkokulu Samsun 50. Yıl İlkokulu'nda okudu. Ortaokulu Samsun arşamba Fatih Ortaokulu'nda okudu. Daha sonra Açık Öğretim programıyla lise eğitimini tamamladı. Bu süreçte hafızlığını tamamladı ve İslâmî İlimler üzere dini eğitim aldı. 2014 senesinde İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlitam programından mezun oldu. Aynı sene Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde İslam Hukuku alanında lisansüstü eğitime başladı. 2017 senesinde Prof. Dr. Mehmet Erdoğan danışmanlığında tamamladığı "Ahmed Hamdi Şirvânî ve Türkçe Muhtasar Usulü Fıkıh İsimli Eserin Metodu" adlı çalışmasıyla bilim uzmanı oldu. Aynı sene başladığı doktora programından Prof. Dr. Kemal YILDIZ ve Prof. Dr. Hasan HACAK danışmanlığında tamamladığı "Fıkıh Usûlü Kelâm İlişkisi Bağlamında Hicrî 4. Asır Bağdat Usûlcülerinin Umûm lafızlarla ilgili yaklaşımlarının tahlili" adlı çalışmasıyla 2022 yılında mezun oldu. 2011-2018 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Mezzin-Kayyim ve Kur'an Kursu hocası olarak çalıştı. Bir süre İzmir Dini Yüksek İhtisas Merkezinde eğitim aldı. 2018 yılında Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'nde Arap Dili ve Belagati bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Halen bu görevine devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	7
ÖN SÖZ	9
GİRİŞ	11
1. Konu ve Amaç	11
2. Yöntem	15
3. Kaynaklar ve Literatür	17
BİRİNCİ BÖLÜM	21
UMÛM GÖRÜŞÜNÜN ARKA PLANINDAKİ KELÂMÎ KONULAR	21
1. Hüsün-Kubuh Tartışması	22
1.1. Hüsün ve Kubuhun Mahiyeti	24
1.2. Bağdat Usûlcülerinin Hüsün ve Kubuh Görüşleri	28
1.3. Bağdat Usûlcülerinin Hüsün ve Kubuh Meselesinin Devamı Niteliğinde Tartıştığı Bazı Kelâmî Meseleler	35
1.3.1. Akıl ve Şeriatın Bilgi Vasıtası Olarak Değeri	37
1.3.2. Fiillerin Ta'Lili ve İstihkak Teorisi	41
1.4. Hüsün-Kubuh Meselesinin Va'd Ve Va'id Prensipleriyle İlişkisi	46
2. Kelâmın Mahiyeti Meselesi: Halku'l-Kur'an Tartışması	48
3. İlahî Sözde Adalet	53
3.1. İlahî Sözün Hüsün Vasfı Olarak Doğruluk	53
3.2. Kur'an'ın Anlaşılması Meselesi	61
4. Dilin Tarihsel Kökeni: Vaz'ın Tayini	67
4.1. Vahiy ve İlham: Tevkif Anlayışı	68
4.2. Uzlaşma ve Anlaşma: İstilâh Düşüncesi	71
4.3. Tevakkuf: Çekimser Görüş	74
İKİNCİ BÖLÜM	81
ÂM LAFIZLARIN DELALETİNE YÖNELİK TARTIŞMALAR	81
1. Âm Lafız	82
1.1. Terim Anlamı	83
1.2. Hicrî 4. Asırda Dilde Umûm Anlama Vazolunan Lafızların Varlığına Yönelik Tartışmalar	92
1.2.1. Umûm Görüşü	93
1.2.2. Husus Görüşü	105
1.2.3. Tevakkuf Görüşü (Vakfiyye)	109
1.3. İtikadî Bir Kavram Olarak Âm/Umûm	120

1.4. Kendisiyle Has Anlam Kastedilen Âm Lafız: Âmm-ı Mahsûs -----	125
2. Âm Lafzın Tahsisi -----	134
2.1. Tahsisin Tanımı ve Mahiyeti -----	134
2.2. Tahsis Delilleri -----	139
2.2.1. Akl -----	140
2.2.2. Kitap, Mütevâtir Sünnet ve İcmâ -----	145
2.2.3. Haber-i Vâhid -----	147
2.2.4. Kıyas -----	170
2.2.5. Kıyasla Tahsis ve Nesih Arasında Bir Delalet Tartışması: Mutlakın Mukayyede Hamli -----	186
2.2.6. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Fiili -----	200
2.2.7. Sahabe Kavli -----	205
2.2.8. Râvinin Görüşü -----	210
2.3. Tahsis Edilmiş Âm Lafzın Delaleti -----	214
2.3.1. Hakikat veya Mecâz Olması Bakımından -----	215
2.3.2. Delil Olması Bakımından -----	221
3. Sebeb-i Nüzûl ile Tahsis: Sebebin Hususiliği Lafzın Umûmiliğine Engel midir? -----	226
4. Delilü'l-Hitâb (Mefhûmü'l-Muhâlefe) ile Tahsis: Mahsûsun Bi'z-Zıkr Olarak Hitap -----	234
5. Fahve'l-Hitâb (Mefhûmü'l-Muvâfaka) ile Tahsis -----	238
6. İtikadî Bir Kavram Olarak Tahsis -----	240

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ----- 247

UMÛM TARTIŞMALARININ DEVAMI NİTELİĞİNDEKİ KONULAR --247

1. Âm İle Hassın Teâruzu -----	247
2. Umûm-Mecâz İlişkisi -----	260
2.1. İsimlerin Nakli Tartışması: Şer'î Ve Örfî Hakikatler Meselesi -----	260
2.2. Bir Lafızla İki Farklı Anlamın Aynı Anda Beraberce Kastedilmesi Meselesi -----	270
2.3. İtikadî Bir Kavram Olarak Mecâz -----	275
3. Umûm-Mücmel İlişkisi -----	277
4. Beyanın Tehiri -----	282

SONUÇ ----- 287

KAYNAKÇA ----- 291

KISALTMALAR

a	: Yazma eserde varağın ön/vech sayfası
a.mlf.	: Aynı müellif
a.s	: Aleyhisselam
b	: Yazma eserde varağın arka/zahr sayfası
b.	: Bin, ibn (oğlu)
bas.y.	: Baskı sayısı yok
bnt.	: Binti
bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
C	: Cilt
c.c	: Celle celalühü
c.y.	: Cilt yok
çev.	: Çeviren
dip	: dipnot
Erişim	: Erişim tarihi
e.a.y.	: Erişim adresi yok
H.z.	: Hazreti
M.Ü	: Marmara Üniversitesi
m.y.	: Muhakkik yok
no.	: Numara
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
r.anhâ	: Radıyallahu anhâ
r.anhümâ	: Radıyallahu anhümâ
r.anhm.	: Radıyallahu anhüm
s.a.v	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
vd.	: ve diğerleri

vr.	: Varak
vs.	: Vesair
y.a.y.	: Yayın ayı yok
y.y	: Yayıncı yok
&	: ve

ÖN SÖZ

Fıkıh usûlü ilmi, insanoğlunun beşikten mezara kadar uyması gereken şer'î-amelî hükümlerin istinbat esaslarını konu edinen bir bilim dalı olmanın yanında fakihlerin itibar ettikleri birtakım itikadî öncüller nedeniyle kelâm ilminin de alt dallarından biri konumundadır. Özellikle hicrî 4. asrı mercek altına aldığımızda fıkıh usûlü-kelâm ilişkisi çok daha bariz bir hal almaktadır. Çünkü bu dönem, gerek hacimli usûl eserlerinin kaleme alınması gerekse usûl eserlerinin kelâmî bakış açısıyla telif edilmesi bakımından yeni bir doğuşu temsil eder. Ülkemizde uzun yıllar fıkıh usûlü araştırmaları yapılmakla birlikte konuların fıkıh usûlü-kelâm ilişkisi çerçevesinde ele alındığı çalışmalar son yıllarda ivme kazanmış, ama henüz tüm konular ele alınamamıştır. Bu nedenle bu alanda yapılan ve yapılacak olan çalışmaların yaygınlaşıp derinlik kazanması, asıllarını müntesibi bulunduğu itikadî mezhebinin öncülleri gereğince temellendiren usûlcülerin bilgi anlayışlarını ve arka planda taşıdıkları endişeleri tespit edip ortaya çıkarması bakımından önem arz etmektedir. Bu çalışma da sözü edilen ihtiyaca bir nebze de olsa katkı sağlamak gayesiyle doğmuş ve Cessâs, Kâdî Abdülcebâr ve Bâkılânî'ye ait, günümüze ulaşan en eski ve hacimli usûl eserleri diyebileceğimiz kaynakları fıkıh usûlü-kelâm ilişkisi içerisinde incelemeyi amaç edinmiş bir araştırmadır. Bu üç âlim, kendi yaşadığı döneme damga vurmakla kalmamış, gerek görüşleri gerekse metotlarıyla sonraki asırların usûlcülerini hem içerik hem de sistem bakımından etkilemiş önemli şahsiyetlerdir. Literatürde bazıları hakkında dar kapsamlı kısa çalışmalar yapılmakla birlikte onların görüşlerini mukayeseli olarak ele alan usûl çalışmalarının yok denecek kadar az olması, bu çalışmaya cüret etmenin sâiklerinden en önemlisidir. Böylece, umûm ifade eden lafızlar özelinde ilk dönemlerdeki usûlcülerin görüşlerini tespit edip ortaya çıkarmak, ilaveten günümüz usûl çalışmalarına kaynaklık edip alanda araştırma yapmak isteyenlere de bir bakış açısı kazandırmak hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve son şeklini almasında pek çok kişinin katkısı oldu. Öncelikle tez konusunun belirlenmesinden tezin yazılmasına kadar yoğun mesailerine rağmen değerli görüş ve yönlendirmeleriyle bana destek olan, yol gösterip cesaret veren, ilmî ve meslekî bilgilerinden istifade ettiğim danışman hocalarım Prof. Dr. Kemal Yıldız'a ve Prof. Dr. Hasan Hacak'a şük-

ranlarımı sunarım. Ayrıca tez ile ilgili görüşlerini paylaşan, gerek okuyarak gerekse yönlendirerek bana destek olan jüri üyelerim Prof. Dr. Şükran Fazlıoğlu, Doç. Dr. İlyas Yıldırım, Doç Dr. Nail okuyucu ve Dr. Öğr. Üyesi Recai Çetres hocalarımın teşekkürü bir borç bilirim. Yine araştırmam boyunca bana şahsî kütüphanesini açan, hem tezin bir kısmını okuyup hem de tecrübeleriyle katkı sağlayan Doç. Dr. Hüseyin Maraz'a ve Doç. Dr. Ahmet Aydın'a, tezi okuyarak görüşlerini paylaşan Doç. Dr. Murat Akın'a, Öğr. Gör. Resul Akcan'a ve Numan Kocaođlu'na şükranlarımı sunuyorum.

Son olarak, her daim bana moral verip motive eden ve manevi desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen sevgili anneme ve kardeşlerime teşekkür eder, rahmetli babam İlyas Çöklü için dua eder, dua beklerim.

Ramazan ÇÖKLÜ
İstanbul, Haziran 2022